

РОЛЬ СІМ'І У ТВОРЕННІ НАРАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ

УДК 159.9:82

ДУРКАЛЕВИЧ І.В.

Старший викладач, PhD у галузі психології,
Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Львів

Стаття присвячена аналізу одного із сучасних нарративних підходів до розуміння особистості – теорії нараційної ідентичності Дена Макадамса.

Ключові слова: ідентичність, нарація, нараційна ідентичність, підліток, сім'я, історія, Ден Макадамс

РОЛЬ СЕМЬИ В СОЗДАНИИ НАРРАТИВНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена анализу одного из современных нарративных подходов к пониманию личности – теории нарративной идентичности Дэна Макадамса.

Ключевые слова: идентичность, наррация, нарративная идентичность, подросток, семья, рассказ, Ден Макадамс

Постановка проблеми. У сучасній зарубіжній психології дедалі вагомішого значення набуває напрямок нарративної психології. Як зазначає один із найвідоміших представників цього підходу, Ден МакАдамс, «У першому десятилітті ХХІ століття нарративні підходи до пізнання особистості займають центральну позицію у психології» [12, 242]. Тема нараційної ідентичності приваблює дослідників різноманітних галузей психології – когнітивної, вікової, соціальної, психології міжкультурних відмінностей, клінічної психології та психології управління [13]. Емпіричні дослідження особистих нарацій та життєвих історій особистості перебувають у центрі уваги представників західної психології. В українському науковому дискурсі ця проблематика залишається ще недостатньо опрацьованою, а це, своєю чергою, впливає на **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – розкрити сутність нараційної ідентичності підліткового віку, опираючись на ключові положення теорії Дена Макадамса. Основне **завдання** статті полягає у тому, щоб виявити й проаналізувати систему тверджень, що стосуються проблематики взаємозалежності формування конкретного вікового періоду (підлітковий вік) і нарративного досвіду.

Окреслена у статті проблема нараційної ідентичності базується на розумінні найновіших поглядів на природу нараційної ідентичності Дена Макадамса, представлених у його праці «*Personal Narratives and the Life Story*» [12].

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо ключові положення теорії нараційної ідентичності Дена Макадамса. Згідно із теорією цього науковця, життєві історії показують те, у який спосіб люди будують свої взаємини зі світом, суспільством, історією, культурою, а також самим собою. Творення життєвих історій пов'язується з осмисленням особистістю сенсу свого життя, історії допомагають зрозуміти, ким вона була, ким є та ким може бути у багатомірному соціально-культурному просторі. Ключовим поняттям у теорії Макадамса є поняття нараційної ідентичності, завдяки якій «Я» встановлює взаємини з суспільством [12]. Нарраційна ідентичність розпочинає формуватися у підлітковому віці і передбачає конструювання життя як історії, у якій поєднано реконструйоване минуле та висловлюється візія очікуваного майбутнього. Нарраційна ідентичність подібна до історії у тому розумінні, що вона включає в себе такі елементи як зміст, фабулу, героїв, сцени, образи та теми поєднані конкретно інтерпретацією. Відмінність між людьми полягає у відмінностях структури та змісту їхніх нараційних ідентичностей [12]. Поняття нараційної ідентичності Ден Макадамс базує на *шістьох основних принципах*:

Принцип (1) *Я розказує про себе*, нав'язує до концепції У. Джеймса і передбачає функціонування «Я» як оповідача і одночасно як героя розказуваної історії. З цим принципом пов'язується розуміння автобіографічної пам'яті, яка характеризується селективністю та стратегічністю. Життєва історія поєднує у собі декодування, реконструювання минулого та моделювання майбутнього.

Принцип (2) *Історії інтегрують життя*, вказує на об'єднуючу роль нарації, історія поєднує в інтегральну цілісність різноманітні ідеї, події, риси, які перед тим існували у вигляді окремих елементів. Принцип інтегральної нараційної ідентичності базується на двох взірцях підпорядкування різноманітних життєвих елементів – синхронічних та діахронічних, демонструючи спільність та динамічність функціонування особистості у різноманітних просторово-часових контекстах.

Принцип (3) *Історії розповідаються у соціальній взаємодії*, вказує на інтерперсональний вимір функціонування життєвих історій. Нарраційна ідентичність реалізується завдяки комунікаційній ситуації, яка передбачає такі основні структурні елементи – адресанта, повідомлення та адресата. Автобіографічний наратор передбачає очікування аудиторії, що впливає на зміст історії, котра розповідається. Моделювання віртуального адресата дозволяє нараторові оперувати різними моделями розповіді [12, 245].

Принцип (4) *Історії змінюються в часі*, нав'язує до поняття біографічної пам'яті та специфіки її функціонування (наприклад, нестабільність часу і т. п.).

Принцип (5) *Історії – це культурні тексти*, вказує на те, що життєві історії у процесі творення та розказування, відображають культуру, у якій вони виникли.

Принцип (6) *Деякі історії є кращі за інші*, пов'язаний з морально-етичною перспективою життєвих історій. Життєва історія вміщує рефлексію на тему цінностей та соціально-культурних норм.

Особливу увагу звертає Ден Макадамс на емоційний тон нарації, зазначаючи, що «позитивні події передбачають такі емоції як радість, хвилювання та любов; натомість негативні події постають унаслідок пережитого досвіду, смутку, страху, тривоги, гніву, почуття провини, сорому і т. п.» [12, 252-253].

Ден Макадамс наголошує, що інтерналізовані та розгорнуті розповіді про себе надають життю людей певної інтегральності та цілісності. Життєві історії показують як люди укладають свої взаємини з іншими людьми, суспільством, історією та культурою.

Нараційна ідентичність, може, отже, услід за П. Олесем, розумітися як «зінтерналізована і розвинута історія життя чи особистий міф, що поєднує у собі реконструйоване минуле, актуальне теперішнє та очікуване майбутнє у нараційній конфігурації так, щоб надати життю почуття цілісності, тривалості та цілей» [цит. за: 14, 361].

Нараційна ідентичність завдяки пізнавальному розвитку, зокрема здатності до авторефлексії, формується у підлітковому віці і розвивається на наступних життєвих етапах. Як стверджує Ден Макадамс: «Нараційна ідентичність виходить на сцену розвитку та залишається проектом для опрацювання впродовж всього життєвого циклу» [12, 252].

Особливої уваги у праці Макадамса [12] заслуговує питання розвитку нараційної ідентичності в онтогенезі. Перед тим, як безпосередньо перейти до висвітлення питання нараційної ідентичності у підлітковому віці, варто звернути увагу на особливості творення нараційної ідентичності на попередніх вікових етапах.

Виникнення та розвиток наративної ідентичності

Інтенціональність людини перебуває у центрі нарації, а тому розвиток інтенціональності має першочергову важливість для створення необхідних умов, щоб розповідати й розуміти історії.

Дослідження, присвячені проблемі імітації та уважності, показують, що під кінець першого року життя немовлята сприймають інших людей як суб'єктів, що діють цілеспрямовано. Вони

також розуміють, що характер розповіді розгортається згідно із якоюсь метою.

Другий рік життя характеризується появою автобіографічних оповідань. «Я» / «Я-суб'єктивне» дворічної дитини перебуває на етапі формування «Я-об'єктивного». Момент появи цього процесу (активна спрямованість «Я-суб'єктивного» на кристалізацію «Я-об'єктивного») розглядається як автобіографічна подія. Як доводить Каредж, діти починають кодувати, збирати й висловлювати автобіографічні спогади у віці близько двох років (т. зв. «мої маленькі історії про те, що трапилось зі мною»), історії, які «Я» конструює, нав'язуючи до пам'яті про себе [див.:12, 250].

У віці трьох років діти беруть активну участь у спільній розбудові свого минулого досвіду під час розмов з дорослими. До кінця дошкільного віку вони формують цілісні розповіді, враховуючи власний минулий досвід.

Діти п'ятирічного віку знають, що історії розгортаються у часі і просторі, мають персонажів, які діють згідно із власними бажаннями і переконаннями [...]. Вони очікують, що історії відповідатимуть простим правилам послідовності чи загальному жанровому сценарію, у якому події розгортаються за усталеними схемами. Вони сподіваються також, що історії матимуть відповідний початок, середину і закінчення. Кінцівка повинна підвести до розв'язку, який готувала система подій протягом цілої історії [12, 250-251].

Як переконливо свідчить теорія Дена Макадамса, розвиток нарративної ідентичності відбувається поступово, а особливого значення цей процес набуває у підлітковому віці.

Підлітковий вік є одним з ключових періодів у життєвому циклі людини і пов'язується з відповідною системою завдань, можливостей, переваг, а також загроз, кризових моментів та втрат. Підлітковий вік функціонує як важлива ланка між дитинством та дорослістю. Медіаційний статус підліткового віку кумулює досвід з попереднього життєвого періоду й творить новий проект розвитку, завдяки якому можливий перехід у наступну життєву фазу – дорослість. З огляду на радикальні зміни, які відбуваються у всіх сферах функціонування особистості у цьому віковому періоді, можна говорити про поворотний його характер. У цьому періоді «Давніші візрі та схеми, сформовані у дитинстві, перестають виконувати свої функції, а нові ще не з'явилися. Усі вікові здобутки, усі здобуті компетенції, усі наукові та життєві знання, усі уміння, згромаджені за різноманітних обставин в період дитинства, проходять час великих випробувань» [2, 345-346]. Підлітки перебувають у ситуації пошуку, згромадження та систематизації нових візрі, а також ставлять перед собою нові цілі

та завдання, які б гарантували їм ефективне функціонування у різних соціально-культурних сферах. У науковій літературі цей період окреслюється як третя фундаментальна ера в житті людини, для якої характерні зміни у сфері *psyche, soma* та *polis* [4].

Акцептація змін у сфері *soma* «дає підставу до самостійного будування власного життя, будування цілісного та стабільного «Я-бразу», окреслення своєї соціальної ролі та життєвих цілей» [2, 355].

Для підліткового віку характерні також зміни, які відбуваються у сфері *psyche*. Завдяки пізнавальному розвитку, формальному мисленню та авторефлексії підліток набуває здібностей бути об'єктом власного пізнання [15]. Вікові зміни у підлітковому віці створюють основу для розвитку нараційної ідентичності [12] та формування життєвих історій [11]. На думку Хебермеса та Блака, мотивація до рефлексії над біографічною автодефініцією є явищем типовим у підлітковому віці (наприклад, написання щоденників) і постає внаслідок інтерації культурних і соціальних вимог та вікових завдань [11]. У підлітковому віці спостерігається відмова від творення оповідань, характерних для дитинства, та перехід до моделювання цілісних життєвих історій, які характеризуються чотирма типами глобальної когеренції – темпоральною, біографічною, причинною та тематичною. Коротко охарактеризуємо їхню суть:

1) *Темпоральна когеренція* пов'язана зі здатністю підлітка до реконструкції та упорядкування віддалених у часі подій за допомогою застосування структурних темпоральних систем (наприклад, календар).

2) *Культурна концепція біографії* забезпечує основну та нормативну сітку, яка може застосовуватися до селекції та упорядкування життєвих подій у цілісні життєві нарації.

3) *Глобальна причинна когеренція* вимагає відповідного розвитку «Я-концепції», що дозволяло б з'ясувати різноманітність дій та подій відносно «Я», а також когнітивного розвитку, що сприяє розвитку умінь пояснити зміни, непостійність, тяглість та цілісність [11; 12].

4) *Тематична інтеграція* життєвої нарації пов'язана з розвитком трьох здібностей – здібністю узагальнювати історії, здібністю інтерпретувати історії та свідомістю того, що дедукційні процеси використовуються в автобіографічній пам'яті, а також з визнанням причинності [11].

Як зауважує Макадамс, автобіографічна пам'ять й творення історій розвиваються у соціальному контексті [12, 251]. Адже зміни, які відбуваються у мотиваційно-емоційно-пізнавальній сферах, не відбуваються у якійсь суцільній порожнечі. Вони роз-

гортаються у процесі включення підлітка у широкий психосоціальний контекст [2]. Підліток інтенсивно відчуває на собі зміни, які мають місце у соціальному вимірі *polis*. Підлітковий вік тісно пов'язується з трьома основними соціально-культурними світами: сім'єю, школою та групою однолітків [10]. Одним із важливих середовищ для розвитку та становлення підлітка є сім'я. Представники системного підходу до розуміння сім'ї підкреслюють багатогранність її впливів, зокрема для процесу формування й диференціації системи значень і цінностей, які супроводжують умуть підлітка на наступних життєвих етапах. Щоб зрозуміти нараційну ідентичність підлітка потрібно, отже, враховувати сімейний контекст та систему значень, яку він продукує. Одним із перших дослідників, котрий звернув увагу на значення сім'ї у творенні нараційної ідентичності, був Дж. Брунер. Концепція Дж. Брунера опирається на двох важливих тезах:

(1) нарація – основний засіб опису того, що переживає суб'єкт;

(2) нарація і життя навзаєм себе наслідують [3, 4].

Згадуваний науковець підкреслює також, що «Сім'я творить мініатюру культури і дає можливість дослідити, як взаємопов'язуються розповіді про життя [3, 11]. На його думку, індивідуальні автобіографії дають можливість дослідити форму і структуру сім'ї.

У сучасних іноземних дослідженнях підкреслюється, що система сім'ї відіграє надзвичайно важливу роль у тому плані, що кожен з її членів вносить свою лепту до «історії життя сім'ї» [8]. Як зауважують польські дослідниці, «Етос сім'ї – це система значень, яка твориться особами шляхом щоденних інтеракцій на основі спільного досвіду, який знаходить своє відображення в унікальній історії кожної сім'ї. Це система знань про конкретних осіб, сім'ю як цілісність та оточуючий світ, а також система правил яка дозволяє інтерпретувати актуальні події та творити нові знання. Етос сім'ї це своєрідна «вторинна дійсність», яка не є відображенням об'єктивної сімейної ситуації, а лише результатом активного процесу творення значень» [5, 27]. Своєю чергою, А. Черпка стверджує, що сім'я та етос сім'ї «впливають на засвоєння значень та їхнє тривале вписування у структуру особистості» [6, 126]. Виходячи з твердження про нараційний характер знання, дослідниця постулює, що «сімейна лабораторія діалогу» у розмовах (нараціях), які ми чуємо і які скеровуємо до інших, вміщує поняття про об'єкти, ситуації, поведінку – конструкти, які є елементами *structure of meaning* сімейних реалій» і що «Я-образ» є вписаним в образ реалій, у яких функціонує особистість» [6, 126]. Дослідниця стверджує, що «розвиток та становлення почуття

ідентичності можна окреслити як наслідок перебування у світі значень, специфічних для даної сім'ї, а саму сім'ю – як первинне семантичне середовище» [6, 127]. У своїх працях А. Черпка зазначає також, що згуртованість сім'ї має вплив на структуру нарації. На її думку: «Сімейні нарації можуть зазнавати різних модифікацій, в залежності від специфіки функціонування сім'ї як цілісності та окремих її членів і ці взаємозалежності мають характер циркулярний: специфіка функціонування сім'ї буде впливати на форму нарації, нарації ж, своєю чергою, впливатимуть на спосіб функціонування сім'ї та її членів» [7, 238].

Макадамс в аналізованій нами праці згадує про те, що важливого значення сьогодні набувають дослідження, які стосуються вивчення конструювання особистих нарацій та життєвих історій у контексті соціальних інтерацій, міжособистісних взаємин та соціально-культурних контекстів [12, 258].

Цікавим питанням є, без сумніву, питання впливу соціального контексту (зокрема, сім'ї) на творення нараційної ідентичності підлітка. Якщо виходити із принципів системного підходу до розуміння сім'ї, представники якої (М. де Барбаро [1], Д. Філд [9]) наголошують на тому, що лише та сім'я, котра функціонує належним чином, створює оптимальні умови для адекватного розвитку особистості, здатна підготувати її до багатовимірної та ефективної зустрічі з соціально-культурним макросвітом, передати найважливіші людські цінності, то постає, наприклад, питання про роль і значення впливу реконструйованих сімей на зростаючу молодь. Слід зазначити, що дане питання є відкритим в українському науковому дискурсі. Частково воно опрацьоване західноєвропейськими науковцями. Емпіричні дослідження, присвячені проблемі впливу сім'ї на конструювання автонарацій членами сім'ї, представлені у працях згадуваних вище науковців [5; 6; 7]. Досліджуючи етос сім'ї на підставі аналізу автонарацій, А. Дриль та М. Хондзинська прийшли до висновку, що існує велика подібність у змісті та структурі нарацій між членами сім'ї. Дослідниці зазначають, що етос сім'ї знаходить своє вираження в автонараціях членів сім'ї, впливаючи на зміст та спосіб провадження нарації. Варто зауважити, що науковці вивчали контекст сімейних значень з перспективи батьків та малолітніх дітей віком 7 років, а дослідження А. Черпки стосувалося аналізу нарацій усіх членів сім'ї з окресленої проблематики, які належали до повних сімей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Представлена у цій статті концепція нараційної ідентичності мала на меті підкреслити роль та значення наративного підходу до розуміння особистості, яка

перебуває на найважливішому з етапів її творення – підлітковому віці. Звернено увагу на важливість соціального контексту, зокрема сім'ї, при конструюванні життєвих історій досліджуваними.

Малодослідженим й надалі залишається питання впливу сім'ї, зокрема реконструйованої, у творенні нараційної ідентичності у підлітковому віці. Проведення такого типу дослідження дало б відповідь на два ключові питання:

1) Яке місце посідає сім'я у житті підлітка?

2) Які загальні та індивідуальні (характерні лише для цієї сім'ї) значення сім'я переказує молоді?

Реалізація такого типу дослідження з використанням нарративних методів дослідження особистості дала б можливість зрозуміти, яку інформацію містять у собі нарації досліджуваних, а також глибше збагнути їхній спосіб розуміння себе та світу (зокрема, значення батьків у їхньому житті). Отримана у такий спосіб інформація могла б знайти застосування у сфері психологічної практики.

Література

1. Barbaro M. de. Struktura rodziny // B. de Barbaro (red.). Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny. – Kraków: Collegium Medicum UJ, 1994. – S. 45 – 55.
2. Bardziejewska M. Okres dorastania. Jak rozpoznać potencjał nastolatków // A. I. Brzezińska (red.). Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa. – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – S. 345 – 377.
3. Bruner J. Życie jako narracja // Kwartalnik Pedagogiczny. – 1990. – №4. – S. 3 – 17.
4. Brzezińska A. I., Appelt K., Ziółkowska B. Psychologia rozwoju człowieka // J. Strelau, D. Doliński (red.). Psychologia. Podręcznik akademicki. – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2008. – T. 2. – S. 96 – 315.
5. Chądzyńska M., Dryll E. Etos rodzinny – analiza pól semantycznych słów kluczowych w autonarracjach ojców, matek i ich dzieci // Studia Psychologiczne. – 2004. – T. 42. – S. 27 – 42.
6. Cierpka A. Narracje rodzinne w procesie kształtowania się tożsamości człowieka // A. Cierpka, E. Dryll (red.). Narracja: koncepcje i badania psychologiczne. – Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, 2004. – S. 117 – 132.
7. Cierpka A. Osoba ojca a narracja rodzinna // Psychologia jakości życia. – 2006. – T. 5. – S. 237 – 256.
8. Corey G. Teoria i praktyka poradnictwa w psychoterapii. – Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2005. – 675 s.
9. Field D. Osobowości rodzinne. Zrozumienie korzeni swojej osobowości. Kluczem do zrozumienia siebie i innych. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Logos”, 1996. – 208 s.
10. Goodman R., Scott S. Psychiatria dzieci i młodzieży // R. Goodman, S. Scott. – Wrocław: Wydawnictwo Urban & Partner, 2000. – 351 s.

11. Habermas T., Bluck S. Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence // Psychological Bulletin. – 2000. – №126. – P. 748 – 769.
12. McAdams D. P. Personal Narratives and the Life Story // O. P. John, R. W. Robins, L. A. Perwin (eds.). Handbook of Personality. Theory and Research. – New York London: The Guilford Press, 2010. – P. 242 – 262.
13. McAdams D. P., Pals J. L. A New Big Five. Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality // American Psychologist. – 2006. – №61. – P. 204 – 217.
14. Oleś P. Wprowadzenie do psychologii osobowości. Wydanie nowe. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. – 478 s.
15. Szczukiewicz P. O pomaganiu i psychoterapeutach. Kształtowanie się postaw wobec profesjonalnej pomocy psychologicznej. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2005. – 211 s.

The article is devoted to the analysis of the one of the modern narrative approaches to understanding of identity – theory of narrative identity by Dan McAdams.

Keywords: *identity, narrative, narrative identity, adolescent, family, story, Dan McAdams*